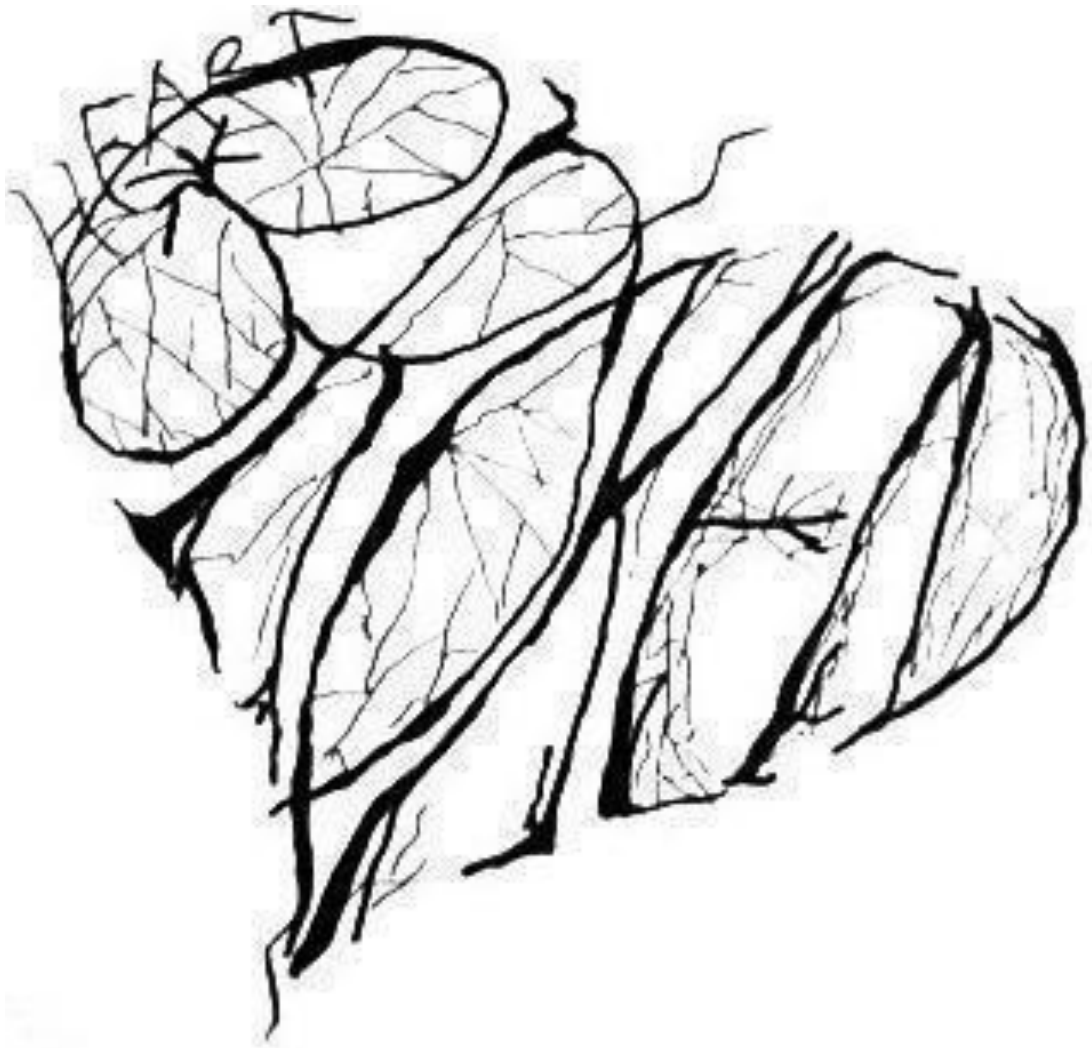

*'gezalfd om aan armen
het grote nieuws
bekend te maken.'*

Meditatie ds. Gerard Rinsma zondag 24 januari 2016

(derde zondag na epifanie)

Profetenlezing: Jesaja 61:1-9

Evangelielezing: Lucas 4:14-21

OVERWEGING

Het is misschien gek, maar soms heb ik de indruk dat er steeds minder over Jezus gesproken wordt. In de kerk hebben we het nog over hem, maar in het dagelijks geloofsleven lijkt hij steeds minder een rol te spelen. Hij lijkt te verdampen, hij lost als het ware op, tenzij je een bijzondere relatie met hem hebt. Zoals in evangelische kringen. Maar daarbuiten lijkt Jezus steeds minder ter sprake te komen. Mensen geloven in God, en hier in het zuiden ook heel veel in moeder Maria, maar Jezus lijkt door de achterdeur te verdwijnen. Of is het bij u anders?

In ieder geval; vanmorgen staat hij bij ons in het middelpunt: we lezen over hem. En we mogen geloven dat waar twee of drie in zijn naam aanwezig zijn, hij in ons midden is. ¹

Maar wie is hij? Gods zoon, Gods kind. Maar tegelijk mens. Dat heeft de kerk altijd vast gehouden. Vere deus, vere homo. Waarlijk god, waarlijk

¹ E. Schillebeeckx, Verhalen Van een Levende, pg. 216 Na het feit van Jezus' doop in de Jordaan en dat van zijn veertigdaagse bezinning in de eenzame woestijn kiest iedere evangelist, uiteenlopend vanuit een eigen theologische kijk op Jezus, een bepaalde gebeurtenis uit Jezus' leven als diens eerste publieke optreden, bedoeld als voorbeeld van Jezus' bijzondere levensweg. Voor het Johannesevangelie is dat het wonder van Kana. Voor Matteüs is dat her ophanden zijnde koninkrijk der hemelen, dat Jezus als zwervende prediker verkondigt. Voor Marcus is dat de keuze van Jezus voor enkele vissers als apostelen.

Lucas, die vandaag aan het woord komt, neemt als eerste openbaar optreden van Jezus een zeer bepaalde homilie. Jezus hield die in een synagoge en voor het eerst in Nazaret, zijn woonstadje (historisch hoogstwaarschijnlijk ook zijn geboorteplaats). En zoals het wonder te Kana in her Johannesevangelie direct verwijst naar de messiaanse kracht van Jezus' doop als 'zalving met heilige Geest' en daarbij tegelijk vooruitwijst naar het stromende water en bloed bij Jezus' dood, zo is Jezus' homilie in deze synagoge volgens Lucas' visie op dit gebeuren evenzeer een verwijzing naar de kracht van de doop en naar de smadelijke verwerping van Jezus. In de herkenbare figuur van een duif, wat het toenmalige symbool was van de 'profetische geest' van een boodschapper van verblijdend nieuws, blijkt Gods Geest te rusten op de gedoopte Jezus. Anderzijds wordt hier bovendien doorverwezen naar de verwerping van Jezus door zijn dorpsgenoten en in het verlengde hiervan door Israël. Daarbij wordt er een perspectief geopend op de komst van heidenen die zich aansluiten bij de Jezusbeweging (Lucas 4,27 binnen het kader van 4, 22-30).

Deze visie van Lucas op Jezus is ontstaan vanuit de situatie van de christelijke gemeenten na Jezus' dood en na de verwoesting van de tempel van Jeruzalem. Opmerkelijk is hierbij dat Jezus, onverlet zijn historische levensweg, telkens als hier en nu nieuwe, levende, actueel handelende persoon optreedt in verschillende situaties van de door Hem in het leven geroepen, en in Lucas' tijd toen reeds 'christelijk' genoemde, gemeenten van God (Handelingen 11,26; 1 Petrus 4,16).

In het verhaal van Lucas neemt Jezus zelf het initiatief om die dag in de synagoge van Nazaret een tekst van Jesaja te kiezen en te becommentariëren, en dat was een perikoop waarin volgens de versie van Lucas het Griekse woord *semeron* (hodie), 'deze dag', centraal staat.

mens. Twee naturen. Een goddelijke en een menselijke.² Onvermengd, onveranderd, ongedeeld, ongescheiden zoals de geloofsbelijdenis zegt.

Maar als ik het zelf zou mogen zeggen: Jezus was een mens met een heel groot hart en zoals uit het verhaal duidelijk wordt, met heel veel lef. Om in Nazareth, waar iedereen hem kent, waar iedereen weet waar hij heeft gewoond en wie zijn ouders zijn, het schriftwoord van Jesaja op zichzelf te betrekken.³

Voor Jezus was die synagoge van Nazareth geen onbekend terrein. Daar was hij zeker elke sabbath naartoe gegaan. In Lucas 2 lezen we na het verhaal van de gesprekken in de tempel te Jeruzalem: 'Hij ging met hen terug en kwam te Nazareth en was hun onderdanig'⁴ Wellicht heeft hij in die synagoge ook onderricht gehad in het lezen, vooral in het lezen van de heilige Schriften. Hij heeft er zeker horen voorlezen uit Mozes en de profeten.

² Geloofsbelijdenis Chalcedon 451 in twee naturen, onvermengd, onveranderd, ongedeeld, ongescheiden; daarbij wordt het onderscheid tussen de naturen in generlei wijze tenietgedaan door de vereniging, maar veeleer de kenmerkende eigenschap van elke natuur bewaard en samengebracht in één persoon en één hypostase, niet alsof Christus is gescheiden of verdeeld in twee personen, maar één en dezelfde Zoon en eniggeboren God, Woord, Heer, Jezus Christus; precies zoals de profeten vanaf het begin betreffende hem hebben gesproken en onze Heer Jezus Christus ons heeft geleerd, en de geloofsbelijdenis van de vaders ons heeft doorgegeven

³ E. Schillebeeckx, Verhalen Van een Levende, pg. 216 In Jezus' tijd deed het verhaal de ronde dat sinds de laatste profeten Zacharia, Haggai en Maleachi geen 'heilige Geest' meer werkzaam was in het leven van Israël. Zelfs de tweede tempel, gerenoveerd met het geld van de halfjoodse koning Herodes, werd — volgens evangelische verhalen over Jezus' tempelreiniging — niet meer echt bewoond door de *sjekina*, d.i. door de in de tempel wonende, bijna voelbare 'Goddelijke Aanwezigheid'. In de handel en wandel van de tempelheren van die tijd ontbrak het aan heilige Geestdrift van en voor JHWH. Het was alsof God zelfs die centrale sacrale plek had verlaten en enkel nog thuis was bij de *anawim*, de armen in het land, want die verwachtten de Heer nog altijd met heel hun ziel en een hart dat huilde van pijn en onderdrukking.

Na zijn doop 'keert Jezus', zo vertelt Lucas, 'vol van heilige Geest terug van de Jordaan en hij blijft dan eerst veertig dagen lang in geestvervoering in de woestijn, wan hij door de duivel op de proef werd gesteld' (Lucas 4, 1-2). Tegen deze achtergrond is het besef van Jezus zelf bewoond te zijn door de goddelijke *sjekina*, 'vol van heilige Geest', een verbluffende uitspraak. Zo kwam het ook over bij toehoorders wen hij van Kafarnaum naar Nazaret trok en daar tijdens een liturgische dienst naar voren trad om voor te lezen en vervolgens commentaar te geven op een tekst uit de profeet Jesaja: 'De Geest van de Heer rust op mij' (Jesaja 61, 1-2, gecombineerd met 58, 6; Lucas 4, 18). Na de lezing gaat Jezus zitten en begint zijn homilie in het Aramees met de onthutsende woorden: 'Thans is het Schriftwoord, dat u zojuist gehoord hebt, in vervulling gegaan' (Lucas 4, 11). Op Jezus, aanwezig op deze plek, rust de Geest van de Heer — 'op Mij', zegt Hij zelf uitdrukkelijk.

⁴ Lucas 2:5

Nu zat hij er weer. Nadat hij in de omliggende plaatsen al met zijn boodschap was rondgegaan en zieken had genezen, was hij nu naar zijn eigen stad gekomen en nu zou hij hier het grote bericht brengen van het aanbreken van de nieuwe orde van God op deze aarde. Nu was ook hier zijn uur gekomen.

Twee lezingen waren er voor elke sabbath voorgeschreven: een vaste uit de Thora, de vijf boeken van Mozes; en een (een haftara) uit de profeten.⁵ Als de lezing uit de Thora geschied is, staat Jezus op. Dat was het teken dat men de volgende lezing wilde doen.

De boekrol van Jesaja wordt hem aangereikt. Hij draait de rollen even door en vindt dan wat hij zoekt: de profetie van Jesaja over de vreugdebode ⁶ En hij leest:

*De geest van de Heer is op mij
daarom heeft Hij mij gezalft*

om aan armen het grote nieuws bekend te maken.

Hij heeft mij gezonden om gevangenen vrijlating aan te kondigen

⁵ E. Schillebeeckx, Verhalen Van een Levende, pg. 218

Om de situatie van Lucas' versie van het eerste optreden van Jezus goed te begrijpen, moeten we ons de orde van dienst van een joodse synagogale liturgie ten tijde van Jezus in herinnering roepen, alvorens we aan de lezingen beginnen. Want na die homilie van Jezus werden de inwoners van Nazaret, althans volgens de versie van Lucas (4,28-29), 'ziedend van woede' (zie de andere context in de parallelle versies bij Marcus 6,1-6 en bij Matteüs 13, 54-58).

Het eerste gedeelte van een dergelijke eredienst bestond uit een gebedsdienst: het reciteren van enkele gebeden die af en toe omlijst werden door zegeningen. Aan bod kwamen: 1. het sjema-gebed: luister Israël JHWH is onze God' (zie Deuteronomium 6,4-9, gecombineerd met 11,13-21), 2. de joodse geloofsbelijdenis (zie Numeri 15,40. Dan werd staande 3. het 'Gebed der Achttien Zegeningen' (sjemone esre) gelezen, afgesloten met een priesterlijke zegen. Het tweede deel van de viering bestond uit lezingen van enkele perikopen uit de Tora, en nadien enkele lezingen die meestal uit de Profeten kwamen. De laatste lezing werd gevolgd door een homilie (derarja): een Aramese uitleg van de in het Hebreeuws voorgelezen perikoop door iemand, die, zittend in een stoel op een podium, de aanwezigen toesprak. (Zie P. Billerbeck, 'ein Synagogengottesdienst in Jesu Tagen', in: Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 55 (1964)143-161 (bijvoorbeeld: Paulus in: Handelingen 13,15.42-44;17: 2;18. 4).

En al moet in beginsel elke Israëliet die dit wou en aankon, een dergelijke schriftuitleg geven, feitelijk werd er van tevoren door de voorzitter van de synagoge iemand voor uitgenodigd. Daartoe vroeg de voorzitter aan zijn dienaar de gewenste schriftrol uit de Toraschrijn te halen en deze overhandigde dan de betreffende rol aan de genodigde voorlezer.

⁶ Jes. 61, 1

*en blinden herstel van hun gezicht;
om mishandelden heen te zenden in vrijheid,
om aan te kondigen het aangename Jaar van de Heer.*

Dan rolt hij de Jesajaboekrol weer op, geeft hem aan de dienaar terug – en gaat zitten.

Gaan zitten, dat deden zij die iets te zeggen, iets te leren hadden. Wat zou dat nu zijn? Alle ogen zijn op hem gericht. Dan klinken de raadselachtige, volstrekt onverwachte woorden: 'Vandaag, terwijl u zat te luisteren is dit schriftwoord vervuld.'

Om dat te zeggen, te durven zeggen, dan heb je lef. Heel veel lef.

Om dat te durven menen moet je een heel groot hart hebben. En misschien het allerbelangrijkste: je moet vervuld zijn van heilige geest.⁷

⁷ Den Heijer: Van Jezus naar Christendom, pg. 181. Lucas heeft de tekst van Marcus gelezen en het kost weinig moeite te constateren dat hij van mening is dat de geest te weinig aan bod is gekomen. Ten opzichte van zijn bron legt hij accenten die aan duidelijkheid weinig te wensen meer overlaten. Na het verhaal over de doop in de Jordaan schrijft Lucas: 'Vol van heilige Geest keerde Jezus terug van de Jordaan. Hij bleef veertig dagen lang in de geestvervoering in de woestijn' (Lucas 4:1). Na de verzoeking van Jezus in de woestijn keert hij terug naar Galilea 'in de kracht van de Geest' (Lucas 4:14). Dit vers vormt de inleiding op het verhaal over Jezus' optreden in de synagoge van Nazaret. Deze episode zoekt men tevergeefs in de drie andere evangeliën, terwijl het zonneklaar is dat de perikoop voor Lucas van centrale betekenis is geweest. In de synagoge van zijn woonplaats laat hij Jezus een gedeelte voorlezen uit het boek van de profeet Jesaja.⁹

Ik citeer de passage: 'De geest van de Heer rust op mij; daartoe heeft Hij mij gezalfd. Om aan armen de goede boodschap te brengen heeft Hij (God) mij gezonden, om aan gevangenen hun vrijlating aan te kondigen en aan blinden het licht in hun ogen, om verdrukten in vrijheid te laten gaan, en een jaar of te kondigen dat de Heer welgevallig is' (Lucas 4:18-19 = Jesaja 61:1-2). Nadat Jezus de verzen heeft gelezen, sluit hij de boekrol en zegt: 'Vandaag is het schriftwoord dat u hebt gehoord in vervulling gegaan' (Lucas 4:21). In deze zinsnede wordt de visie van Lucas op pregnante en niet mis te verstane wijze onder woorden gebracht. De geest Gods leidt hem, inspireert hem en brengt hem tot vreugde, blijdschap en jubel (Lucas 10:38). In zijn tweede boek maakt Lucas niemand minder dan Petrus tot vertolker van zijn gedachten over Jezus: 'U weet wat er gebeurd is in heel het joodse land, het eerst in Galilea, na de doop die Johannes verkondigde: dat God Jezus uit Nazaret zalfde met heilige geest en kracht; hij trok weldoende rond en genas allen die in de macht waren van de duivel, want God was met hem' (Handelingen 10:37-38).

Wie eenmaal op het spoor is gezet van de geest in het evangelie van Lucas en nieuwsgierig op zoek gaat naar nog meer facetten, duet al snel nieuwe ontdekkingen. Bij Marcus verschijnt de geest bij de doop van Jezus in de Jordaan. Dat is in het evangelie van Lucas ook het geval, maar wie de moeite neemt terug te bladeren, leest in het verhaal over de geboorte van Jezus de volgende woorden van de engel Gabriël tot Maria: 'Heilige geest zal op u komen en kracht van de Allerhoogste zal u overdekken. Daarom zal het kind heilig genoemd worden, zoon van God' (Lucas 1:35). Deze woorden krijgen een bijzonder reliëf wanneer we ze leggen naast de eerder uitgesproken boodschap van dezelfde engel aan het adres van de priester Zacharias met betrekking tot de geboorte

Zoals de evangelist Lucas aan het begin van dit hoofdstuk schrijft: Jezus keerde, gesterkt door de Geest, terug naar Galilea. Dit vers vormt de inleiding op het verhaal over Jezus' optreden in de synagoge van Nazaret. Je vindt het niet in de andere evangeliën, maar wel bij Lucas en in Handelingen.⁸ 'U weet wat er gebeurd is, zal Petrus zeggen: in heel het joodse land, het eerst in Galilea, na de doop die Johannes verkondigde: dat God Jezus uit Nazaret zalfde met heilige geest en kracht; hij trok weldoende rond en genas allen die in de macht waren van de duivel, want God was met hem'⁹

Want er zijn wel meer mensen met lef geweest, met een groot hart, maar wat Jezus tot Gods Zoon maakt is de verbinding met de Vader door de heilige Geest.¹⁰ Noem het 'heilig' vuur, dat hem dreef: deze

van zijn zoon Johannes: 'Om zijn geboorte zullen zich velen verheugen, want hij zal groot zijn in de ogen van de Heer. Wijn en sterke drank zal hij niet drinken, met heilige geest zal hij vervuld worden, al in de schoot van zijn moeder (Lucas 1:14-15). De zoon van de priester in Jeruzalem zal "geestdrager" zijn vanaf het allereerste begin, in de moederschoot. Kan het spoor nog verder terug gevolgd worden? Lucas geeft op die vraag een bevestigend antwoord: de zoon van de jonge vrouw in Nazaret zal zelfs drager van de geest zijn vanaf zijn verwekking - ja, ten diepste is hij door de geest Gods verwekt. Wie het geboorteverhaal in het evangelie van Lucas - voor Matteüs geldt hetzelfde - leest uitgaande van de dogmatische vooronderstelling dat het in deze perikopen gaat om 'de maagdelijke geboorte' doet de teksten geweld aan. Ik schreef het al eerder: het gaat niet om de maagd Maria, maar om de geest Gods.

⁸ Deze episode zoekt men tevergeefs in de drie andere evangeliën, terwijl het zonneklaar is dat de perikopen voor Lucas van centrale betekenis is geweest.

⁹ Handelingen 10:37-38

¹⁰ E. Schillebeeckx, Verhalen Van een Levende, pg. 219

Jezus is de mens, de persoon, op wie volgens Jesaja de Geest van God rust (zie Lucas 4, 18). De Geest van JH-WH, de Heer, 'bewoont' deze mens Jezus die gezalfd is door de Heer Jezus, de Christus, 'de Gezalfde van God', en het gevolg hiervan is dat 'de kracht van God' hem drijft te doen wat Jesaja had gezegd dat hij zou doen. Dit sluit in: Jezus, die zich bekendmaakt als de Gezalfde van God volgens Jesaja (61, 1a), is gezonden om recht en gerechtigheid te brengen, om dit goede nieuws aan de armen te verkondigen en de strijd aan te gaan met alle kwaad (zie de gecombineerde citaten uit Jesaja bij Lucas 4,18).

Wat betekent hier het gezegde dat de Gezalfde van God ook de strijd moet aangaan tegen Satan, de Tegenspreker? De uitkomst van de drie verzoeken van Jezus in de woestijn (waarover de evangeliën het hebben als slotfase van Jezus' doop) maakt het duidelijk: Jezus weerstond alle verlokkingen. Hij verzaakt aan de drievoudige verzoeking van machtswellust, jacht op succes en zelfpromotie. Zijn verzet geldt de demonen van alle soorten machtswaan. Een machtswaan die we kunnen beschrijven nu het beeld van een driehoek voor ogen. Het eerste vlak is 'het economische': 'een mens leek niet van brood alleen'. Het tweede vlak is 'de politieke macht; hij verzaakt het duivels aanbod om heerser te worden van alle koninkrijken der aarde. Het derde vlak is de waan op sacraal religieus terrein: 'vanaf de bovenbouw van de tempel' naar beneden springen, met de God tartende, klerikale waan dat God je dan wel door zijn engelen opvangen. Jezus verzet zich hevig tegen alle menselijk-messiaanse waanzin van ideologieën en mensen-kwetsende utopieën en het uit lafheid verdraaien van waarheid door wereldlijke en religieuze gezagsdragers, die toen de messiaanse hoop op een verkeerd spoor hadden gezet.

heilige geest is als een duif op hem neergedaald en doet hem nu in Nazareth ongehoorde dingen zeggen. Want tenslotte bij dat alles was Jezus als rabbi ook nog eens heel goed thuis in de joodse geschriften. De TeNaCH, ons oude testament.

Want wat was de inhoud van dit schriftwoord en wat bedoelde Jezus toen hij zei, dat het 'heden vervuld' was? Om dat duidelijk te maken moet nu eerst iets gezegd worden over het jubeljaar, beter: het jobeljaar.

Het jubeljaar ontleent zijn naam aan de jobel, de ramshoorn, waarop aan het eind van 7 x 7 jaar op Grote Verzoendag werd geblazen, om aan te

Zijn eigen messiaanse levensweg is er een van leeg worden in zichzelf aan het gekoesterde ego met een haast ontembaar verlangen om zichzelf bewijzen. Daarom: leeg worden en wet zozeer, dat ruimte vrijkomt voor de inwoning van de milde, mensvriendelijke kracht van Gods Geest. Juist dat is Jezus' levensweg, een weg die hij ook zijn volgelingen aanbeveelt. 'Kom, volg Mij (Lucas 18, 22 en 5, 27; Matteüs 19, 21; 8, 22; 10, 38; 16, 24 19, 21; Marcus 10, 21; Johannes 8, 12.34 en 21, 22; Handelingen 12, 8). Alleen dan kun je 'al weldoende rondgaan' (Handelingen 10, 38). Op deze wijze formuleert Lucas het levensproject van Jezus, zoals dit voor ons is gaan oplichten bij zijn doop en zijn daaropvolgende veertigdaags vasten en mediteren, zijn joodse 'ramadan' in de woestijn. Dit levensproject is de nieuwtestamentische, christelijke en kerkelijke beschrijving van Jezus: weg die uitliep op verwerping, afgang en dood door toedoen van mensen maar die verrijzenis, opstaan en verheffing werd uit kracht van Gods inwonende heilige Geest. 'Wie zijn leven verliest, zal het winnen.'

Een zeer simpele samenvatting van de perikoop van vandaag geeft Lucas zelf in zijn Handelingen der Apostelen: 'U weet', zo zegt hij, 'wat er overal in het joodse land gebeurd is; hoe Jezus van Nazaret zijn optreden begon in Galilea, na de doop die Johannes verkondigde: dat God (ho Theos, dit is de monotheïstische God, JHWH) Jezus uit Nazaret heeft gezalfd met heilige Geest en met kracht; hij trok weldoende rond en genas allen die in de macht waren van de duivel, want God was met Hem' (Handelingen 10, 38).

Als vervuld met Gods Geest straalt Jezus kracht en gezag uit, zowel met zijn woorden als met zijn daden. Hij is het sacrament, het werkzame teken van die Geest, bij uitstek. Dat verbaast zijn toehoorders. Bij velen werkte dit - door Jezus niet gezochte en voortdurend afgewezen - aardsmessiaanse succes averechts. De aanvankelijke bijval van het volk was immers zeer dubbelzinnig. Sommigen, wellicht velen, verwachtten slechts aardse voordelen van hem. Inwoners van Nazaret staan volgens Lucas hiervoor model en ze kregen dan ook lik op stuk toen dat veranderde: geen enkele van de machtsdaden die Jezus in Kafarnaüm had verricht en die in Nazaret werden rondverteld, kregen de mensen daar te zien. Ze waren er woedend om, zegt Lucas (Lucas 4, 28-29).

Om zijn trouw, dit is: om de wederkerigheid van de liefde tussen 'Vader' en 'Zoon', wordt de mens Jezus in de visie van Lucas de ware 'Zoon van God' genoemd (Lucas 1, 35). Was de eerste Adam 'zoon van God' (Lucas 3, 38), werd ook het volk Israël 'zoon van God' genoemd, werden eveneens koning David en zijn opvolgers 'zonen van God' genoemd, zij allen faalden in hun opdracht om rimpelloos trouwe 'zoon van God' te zijn. Er was aan de kant van de mens nooit eerder een ongeschonden, werkelijk wederkerige liefde tussen God, 'de Vader', en een van deze 'zonen van God'. In en door de levensweg van Jezus van Nazaret komt het wederkerige, ongeschonden en rimpelvrije 'zoonschap' in 'het verbond van God met de mensheid' tot zichtbare, ervaarbare en daarom interpreteerbare vervulling. Dankzij zijn 'openheid voor de ander' onder de stuwende kracht van heilige Geest die hem van Godswege bewoonde, was hij niet alleen vrij en leeg van zichzelf, de zoon die puur en heilzaam de levende God representeerde te midden van diens schepselen, maar ook overwon Jezus alle verzoeken die het nederige 'zoonschap Gods' kunnen tegenspreken en stukslaan, zelfs op religieus en godsdienstig gebied.

De kracht van Gods Geest wordt slechts werkzaam in een ootmoedig mens die, op God verliefd, zich inzet voor armen en blinden...

kondigen dat het volgend jaar, het vijftigste dus, een jubeljaar zou zijn. Dat had grote sociale consequenties. In zo'n jubeljaar moesten nl. allen die in de afgelopen jaren voor schuld zich als slaaf hadden moeten verkopen, weer worden vrijgelaten. Verder moest alle grondbezit teruggegeven worden aan de familie aan wie het oorspronkelijk behoorde. Voorts moest men – evenals in elk zevende jaar (sabbathsjaar) – de grond braak laten liggen. Tenslotte moesten alle schulden worden kwijtgescholden. Men kan de voorschriften vinden in Leviticus 25.¹¹ De bedoeling is duidelijk: het was een poging om de tegenstellingen tussen arm en rijk te verminderen en aan eronder geraakte mensen weer opnieuw een kans te geven.¹²

Want weet u hoe het leven van mensen er toen uitzag? 'Eleazar was een kleine boer, die werkelijk in armoede op zijn stukje land leefde. Het was in een periode dat er al enkele jaren achtereen slechte oogsten waren. Eleazar moest zijn zaaigoed eten om niet van honger om te

¹¹ De HEER zei tegen Mozes, op de Sinai: 2 'Zeg tegen de Israëlieten: "Wanneer jullie eenmaal in het land zijn dat ik je zal geven, moet het land rust krijgen, een sabbatsrust gewijd aan de HEER. Zes jaar achtereen mogen jullie je land inzaaien, je wijngaard snoeien en de oogst binnenhalen. Maar het zevende jaar moeten jullie het land laten rusten. Het is een sabbatsjaar dat aan de HEER gewijd is. Je mag dan je land niet inzaaien, je wijngaarden niet snoeien, het koren dat vanzelf opkomt niet als oogst binnenhalen en niet de druiven oogsten van je ongesnoeide wijnstokken. Het moet een jaar zijn van volstreekte rust voor het land. Wat er in dat jaar op het land groeit is voor jullie allen. Je mag er zelf van eten, maar ook je slaven en slavinnen, je loonarbeiders en de vreemdelingen die bij je te gast zijn; ook voor je veestapel en voor de in het wild levende dieren kan het als voedsel dienen. Na verloop van zeven sabbatsjaren, na zeven maal zeven jaar, wanneer er negenveertig jaren verstreken zijn, moeten jullie op de tiende dag van de zevende maand de ramshoorn luid laten schallen. Op Grote Verzoendag moet in heel het land de ramshoorn schallen. Elk vijftigste jaar zal voor jullie een heilig jaar zijn, waarin kwijtschelding wordt afgekondigd voor alle inwoners van het land. Dit is het jubeljaar, waarin ieder naar zijn eigen grond en zijn eigen familie kan terugkeren. Elk vijftigste jaar zal voor jullie een jubeljaar zijn. Je mag dan niet zaaien, het koren dat vanzelf opkomt niet als oogst binnenhalen en niet de druiven oogsten van je ongesnoeide wijnstokken. Het is een jubeljaar, dat als heilig beschouwd moet worden. Jullie zullen dat jaar leven van wat er vanzelf opkomt.

In het jubeljaar zal ieder naar zijn eigen grond terugkeren. Wanneer je een stuk grond aan een ander verpandt of van een ander in pand neemt, mag je elkaar niet benadelen. Het aantal jaren dat na een jubeljaar verstreken is, bepaalt de prijs die de pandnemer moet betalen; het aantal jaren dat de pandgever heeft kunnen oogsten, bepaalt de prijs die hij mag vragen. Hoe meer jaren er nog resten, des te hoger de prijs; hoe minder jaren, des te lager, want wat verhandeld wordt is het aantal oogsten. Benadeel je volksgenoten niet. Toon ontzag voor je God; ik ben de HEER, jullie God.

¹² F. Boerwinkel, meer dan het gewone, pg. 39

komen. Nieuw zaaigoed was wegens de overal heersende schaarste aan graan duur. Wie nu graan over had, verdiende goed – maar de armsten ging het nog slechter dan vroeger. Eleazar kreeg schulden. Hij kon ze niet terugbetalen. Wat moest hij doen? Moest hij zijn kinderen op de slavenmarkt in Tyrus verkopen, zoals anderen dat hadden gedaan? Nooit! Moesten hij en zijn gezin zich aan een rijkere jood verkopen om op z'n laatst na zeven jaar te worden vrijgelaten? Moest hij wachten tot zijn schuldeisers hem voor de rechter zouden slepen om hem gevangen te zetten? Om dan toe te moeten zien hoe zijn vrouw in ellende zou geraken? Eleazar was een zelfbewust mens. Hij kwam in verzet tegen de dreigende ellende. Hij verdween, samen met zijn gezin, de bergen in.¹³ Om zich aan te sluiten bij de Zeloten. Zoals zovelen in die tijd.

In onze tijd komen mensen om die reden op straat terecht, in onze tijd komen mensen bij de voedselbank, de kleding beurs. Nee, niemand hoeft zich als slaaf te verkopen, maar kijk eens hoeveel mensen onder grote schulden zuchten. Schrijnende gevallen. Maar je zal zelf zo'n schrijnend geval zijn; bij wie moet je aankloppen?

En de vraag is: hoe gaan we met die erfenis om? Nee, ik bedoel: niet met de stenen, maar de geestelijke erfenis. De idealen. De droom. Is het zoals Boudewijn de Groot zong: wie ze hebben wil, mag ze komen halen, vooral jonge mensen vinden ze nog fijn?

Of willen we meewerken aan de droom van een samenleving zoals de profeten van het Oude Verbond die in visioenen hebben geschouwd. Een samenleving die als een feest zou zijn, een bruilofts-feest, waarbij

¹³ Gerd Theissen, Ik moest van Pilatus achter Jezus aan, pg. 96

ieder welkom en ervoor ieder genoeg, ja meer dan genoeg zou zijn, zoals dat bij oosterse bruiloftsfeesten het geval was.

Dat zou dan een samenleving worden waarbij niemand meer de, slaaf van een ander zou zijn en waarbij alle schulden zouden worden kwijtgescholden. Waarbij de rijken hun goed zouden delen met de armen, geen roofoverval meer het land zou uitputten en waar zieken zouden worden genezen en boze geesten uitgedreven.¹⁴ Waarbij ieder

¹⁴ NRC Maarten Schinkel Maartje Somers 8 november 2014 Veteraan tegen ongelijkheid Interview Joseph Stiglitz Niet alleen Thomas Piketty was deze week in Nederland om over ongelijkheid te spreken. Ook Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz kwam langs. „Globalisering kan zelfs de meest egalitaire samenleving verscheuren.”

Stiglitz verzet zich tegen het idee dat globalisering en het openen van markten per definitie leiden tot meer welvaart voor iedereen. En hij betoogt dat de financiële elite de Amerikaanse economie min of meer heeft gekaapt en daarom mede schuld draagt aan de enorme maatschappelijke ongelijkheid in dat land.

„Elke samenleving moet zich zorgen maken over ongelijkheid. De krachten van globalisering kunnen het weefsel van zelfs de meest egalitaire samenleving verscheuren. Het is een illusie te denken dat je de koers van een economie onder controle hebt. Ik bedoel: Amerikanen hebben nooit bedacht dat zij een land zouden worden zonder kansen voor veel van hun burgers. Toch zijn we dat nu. Door globalisering en veel verkeerde beslissingen.”

Waarom is ongelijkheid gevaarlijk?

„Veel ongelijkheid kost de samenleving geld. Daarvoor is inmiddels voldoende bewijs. Dus zelfs als je ongelijkheid niet afwijst uit het oogpunt van rechtvaardigheid, van goed en kwaad, is er dat economische argument.”

Zelfs het IMF is sinds begin dit jaar om, na een internationaal onderzoek waaruit blijkt dat een te grote ongelijkheid schadelijk is voor de welvaartsgroei. Herverdeling bevordert die juist.

NRC Guus Valk 31 oktober 2015 De samenleving is uit elkaar gereten

Interview Robert Putnam Robert Putnam was de maatschappijcriticus die Obama, Bush en Balkenende inspireerde. Nu waarschuwt hij voor groeiende ongelijkheid in Amerika, ooit het land van de onbegrensde mogelijkheden.

Putnam: In Amerika verwachten ze alleen nog dat je gaat preken voor eigen parochie, en je tegenstander afmaakt. Ik wil ziertjes winnen, niet mensen aanspreken die dit toch al vinden.

Robert Putnam woont in een klein, vrijstaand huis, met uitzicht op de campus van Harvard University. In de hoek van de woonkamer staat een flip-over, die hij vaak gebruikt om zijn gedachten te ordenen. Op een tijdlijn, 1960 tot 2015, heeft hij met een viltstift twee lijnen getekend. Ze beginnen op hetzelfde punt, maar één gaat steil omhoog (‘rijke kinderen’, heeft hij erbij geschreven), en de ander net zo steil naar beneden (‘arme kinderen’).

„Dit had een weergave van een traditionele, Europese klassenmaatschappij kunnen zijn”, zegt hij, terwijl hij er met peinzende blik voor staat. „Maar dit is Amerika! Het land waar we elkaar altijd wijsmaakten dat het niet uitmaakt wie je bent, dat je alles kunt bereiken.” Wijzend op de flip-over: „Dat daar is de werkelijkheid. Wat ze zeggen, is een leugen.”

Eén simpel grafiekje heeft Robert Putnam nodig om te illustreren wat er volgens hem mis is in zijn land. De Amerikaanse droom, zegt hij, is dood. Het idee dat al in 1843, in het allereerste nationale schoolboek, zo werd omschreven: „De weg naar welvaart, eer, nut en geluk is open voor allen.” Zo leerde hij het nog op school, toen hij in de jaren vijftig opgroeide in het stadje Port Clinton, Ohio. En zo was het ook.

Onlangs verscheen zijn nieuwe boek, *Our Kids*, waarin Putnam beschrijft hoe de Amerikaanse droom is verdwenen. „Wie rijk geboren wordt, academisch opgeleide ouders heeft”, zegt Putnam, „heeft alle kansen om het ver te schoppen in Amerika. Er zijn goede scholen beschikbaar, ouders steken veel tijd in hun kinderen, er is een groot sociaal vangnet. Maar de middenklasse bestaat bijna niet meer. En de onderklasse stort in.”

Voor zijn boek keerde Putnam terug naar Port Clinton. Putnam praatte met zijn klasgenoten van weleer. Hij zocht bijvoorbeeld Libby weer op, een dochter in een boerengezin van tien kinderen. Ze kreeg altijd de kleren van haar oudere zussen. Haar ouders hadden geen geld voor speelgoed, en Libby hielp vooral mee op de boerde-

zou mogen horen dat hij een nieuw leven kon beginnen, omdat God hem zijn schulden had kwijtgescholden – zoals hij zelf ook had gedaan met degenen die bij hem in het krijt stonden. ¹⁵*For we, the people, understand*

rij, en in de kerk. Na school trouwde ze jong, maar het huwelijk liep na twintig jaar stuk. Toen begon ze een carrière buitenshuis: ze werd secretaresse, daarna journalist, zit in de gemeenteraad en is parttime dominee. Het verhaal van Libby, zegt Putnam, is typisch voor de leden van zijn generatie. Ze werkten zich gaandeweg op. Ruim 80 procent van zijn klasgenoten, ontdekte hij, is er beter aan toe dan de vorige generatie.

Putnam: „De inkomensverschillen tussen mijn ouders, en de ouders van mijn klasgenoten, waren redelijk beperkt. Iedereen kreeg redelijk onderwijs. Er was een fabriek, een legerbasis, en veel inwoners werkten op de omliggende boerderijen.” En kinderen van verschillende klassen gingen naar dezelfde school, woonden bij elkaar in de straat, gingen naar dezelfde kerk. Ze trouwden soms met elkaar.

U omschrijft Port Clinton als een microkosmos van Amerika. Hoe heeft het stadje kunnen versplinteren in ‘een nachtmerrie in splitscreen’, zoals u het noemt?

„Niet alleen zijn de inkomensverschillen gegroeid, de stad is uit elkaar gereten. Universitair geschoolden wonen niet meer bij mensen die alleen op de middelbare school hebben gezeten. Hun kinderen doen het prima, maar wie uit een lager opgeleid milieu komt, kan nooit meer aanhaken. Het is het gevolg van een scheefgegroeid systeem van kansen. We hebben van Amerika een klassenmaatschappij gemaakt.”

U gold in het verleden juist als een optimist, als het over ongelijkheid ging. Waarom bent u omgeslagen?

„Het begon in deze woonkamer. Ik zat daar, in die stoel. Ik zat te praten met een groep studenten. Ik had ergens cijfers gelezen over een toename van vrijwilligerswerk onder jongeren, en dat interesseerde me. Goed nieuws, leek me. Toen nam een meisje het woord. Ze kwam uit een arm gezin, zei ze. Volgens haar deed niemand in haar omgeving aan vrijwilligerswerk. De enigen die dat doen, zijn de kinderen van rijke ouders die hun cv willen aandikken. Zodat ze naar Harvard of Yale kunnen. In andere sociale klassen is die ambitie er niet meer, zei het meisje. Ik ging het uitzoeken, en ze had gelijk. Vanaf dat moment begon ik aan de losse draadjes te trekken. Het begon me te dagen dat de stijgende inkomensverschillen niet zomaar ontstaan. Te weinig mensen zien dat in.” Misschien omdat Amerikanen zichzelf graag zien als ‘selfmade’. U zegt: succes hangt vooral af van je omgeving.

„Ikzelf was ook bevooroordeeld. Veel mensen van mijn leeftijd, zeggen dat ze omhoog konden klimmen door eigen keuzes. Dat is een mythe. Omdat we daarin blijven geloven, zeggen we: als ik het kon, waarom kunnen mensen nu dat dan niet? De mensen aan de bovenkant hebben vaak verrassend slecht door hoe de samenleving werkt.”

En u maakt er zelf deel van uit. U kwam met het idee van een ‘beugeltest’.

Hij lacht. „Nou, eigenlijk was dat een idee van mijn vrouw. Maar dit was ons plan: toen we naar Boston verhuisden, wilden we een goede school voor onze kinderen vinden. Mijn vrouw kwam met het idee het aantal beugels te tellen. Hogeropgeleide ouders besteden meer geld aan de verzorging van kinderen. En hoe meer beugels, des te beter de school. Hierdoor deed ik zelf mee aan een systeem dat niet klopt.”

Putnam weigert schuldigen aan te wijzen voor deze „systeemfout”. Links en rechts, zegt hij, hebben eraan meegewerkt. „Links vergeet dat welvaart ook te maken heeft met sterke families.” Hij bedoelt: gezinnen vallen veel sneller uiteen onder kansarme bevolkingsgroepen. Daarbij worden bevoorrechte kinderen groot met veel meer autonomie en eigenwaarde, terwijl kinderen uit armere milieus vooral leren te gehoorzamen en zich aan te passen, en vaker fysiek gestraft worden. Maar gezinsmoraal is geen populair progressief onderwerp, zegt Putnam.

„Ik ben een progressieve Democraat, dus ik had niet verwacht dat de meeste kritiek van links zou komen. In Amerika verwachten ze alleen nog dat je gaat preken voor eigen parochie, en je tegenstander afmaakt. Dat is het niveau van het debat hier. Ik wil zieltjes winnen, niet mensen aanspreken die dit toch al vinden.”

¹⁵ Volkskrant Eric Van Den Outenaar 18 juni 2015, Kloof arm en rijk groeit door toename ongelijkheid

De kloof tussen arm en rijk zal na 2017 verder groeien, omdat de ongelijkheid tussen inkomens wereldwijd snel toeneemt. Dat blijkt uit recent onderzoek van de Nederlandse economen Ward Rougoor en Charles van Marrewijk van SEO Economisch Onderzoek en Universiteit Utrecht.

De mondiale ongelijkheid neemt volgens de Utrechtse onderzoekers toe vanwege de economische groei van Aziatische landen als China, India en Vietnam. Zij zullen aanhaken bij de economische grootmachten in de wereld, waardoor de inkomens van de beroepsbevolking stijgen. Daarnaast is in Afrika een sterke bevolkingsgroei zichtbaar, terwijl de economische ontwikkeling in dit werelddeel achterblijft. Daar ontstaat een steeds grotere groep mensen met een laag inkomen, concluderen de onderzoekers.

Met de studies scharen de twee economen zich achter de stellingen van veelbesproken Franse ongelijkheidsecounom Thomas Piketty. Sinds de publicatie van zijn boek *Kapitaal* in de 21ste eeuw vorig jaar woedt er een ver-

that our country cannot succeed when a shrinking few do very well and a growing many barely make it. We believe that America's prosperity must rest upon the broad shoulders of a rising middle class, zei de Amerikaanse president Obama begin deze week in zijn inaugurele speech. *For our journey is not complete until our wives, our mothers, and daughters can earn a living equal to their efforts. Our journey is not complete until all our children, from the streets of Detroit to the hills of Appalachia to the quiet lanes of Newtown, know that they are cared for, and cherished, and always safe from harm.*¹⁶ Woorden van Obama, maar hadden ze niet van Jezus kunnen zijn? Woorden waarvan ik hoop dat ze in goede aarde zullen vallen bij het Amerikaanse volk, net zoals de woorden van Jezus bij ons, bij U, bij jullie. Amen.

woed debat in de wereld van beleidsmakers en economen over de ongelijkheid van vermogens. Doorgaans wijzen de tegenstanders van Piketty erop dat inkomensverschillen juist afnemen.

Piketty beweert dat het rendement op vermogen harder groeit dan op inkomen. Dat was bijvoorbeeld tijdens de periode van de wederopbouw in Europa heel anders. Toen was er veel vraag naar werk en groeide de economie hard. Nu zitten economieën in Europa en de Verenigde Staten historisch gezien in een kwakkelmodus en groeien inkomens nauwelijks in vergelijking tot de winsten uit beleggingen. Volgens Piketty zijn het de private-equityfondsen en vermogende ondernemersfamilies die nu profiteren.

Zijn Nederlandse tegenstanders zeggen dat Nederland pensioenfondsen heeft. Die zorgen ervoor dat 'de gewone man' over een vermogen beschikt.

De rijkste 1 procent bezit meer dan een kwart van het private vermogen, ruim meer dan een jaar eerder

De onderzoekers hebben de wereldwijde inkomensongelijkheid in de afgelopen decennia geobserveerd via dezelfde methode als de organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Die kwam onlangs met een studie waaruit blijkt dat de ongelijkheid in veel geïndustrialiseerde landen de afgelopen drie decennia op een recordniveau is beland. De kloof tussen arm en rijk moet dus worden aangepakt, aldus de OESO. De inkomensverdeling in Nederland is relatief gelijk. Bij vermogens is dat anders, het pensioen niet meegewogen. De rijkste 1 procent bezit meer dan een kwart van het private vermogen, ruim meer dan een jaar eerder. Aan de onderkant groeien de schulden, meldde de Volkskrant eerder op basis van CBS-cijfers.

¹⁶ Barack Obama Speech Presidential Inauguration 2013